

CHIȘINĂUL ROMANTIC

Ne apropiem de Chișinău, oraș romantic, deși nebănuit în depărtarea lui mărginașă.

Vizitatorilor, cari cunoșteau, doar, două-trei străzi din bulevardele largi și drepte ale capitalei Basarabiei, cari admirau verdeța șerpuitoare a grădinilor noastre, le părea adeseori, că în dosul zidurilor groase ale caselor puțin stilizate, dar cu un bogat interior, s'ascundea o viață străină, oameni departe de a fi înțeleși de cei de astăzi. Primul contact risipea, însă, această neîncredere, deoarece în fața oaspeților apăreau niște Moldoveni primitivi, dintr'acei pomeniți în analele Basarabiei de altădată. După prima cunoștință, descopereai calități nebănuite la acești provinciali sentimentali, care îți manifestau o dragoste cu adevărat românească, streină — doar — de orice socoteli egoiste și de ritmul riguros al actualității. Un trai senin de oraș moldovenesc, îmbelșugat și patriarhal, cu frumoase tradiții și obiceiuri, vesele petreceri, dar și porniri nobile, culturale și artistice...

Când te apropii de Chișinău, ori din ce parte vii, o priveliște pitorească se descoperă în fața ochilor :

„Acest colțișor al pământului meu natal este numai un mic exemplu de frumusețile și bogățiile Moldovei“ — scria acum o sută de ani Alexandru Scarlat Sturdza.

Un oraș mare, cu un caracter pronunțat de provincie agricolă, se întinde în fața noastră, trei-patru biserici mai vechi, în stil moldovenesc, completând decorul unor clădiri care nu zgârie nouri, pierzându-se în unduirile umbrei copacilor.

Străbați mahalaua, o perferie curat românească și țărănească, cu mici gospodării de agricultori, cari duc o viață cu totul sătească, ce-au apucat-o dela străbuni. Abia se resimte apropierea unui oraș mare, care nu este însă nici centru industrial, nici comercial, ci o creație artificială, pur administrativă.

Înaintezi pe drumul larg, care se îndreaptă spre cartierele principale din partea superioară a orașului. De undeva, de departe, de pe clopotnița Catedralei, s'aud clopotele Chișinăului, acea simfonie sfântă care trezea în sufletul nostru atâta dor nostalgic, în zilele de încercări.

Soarele își revarsă razele luminoase pe căsuțele țărănești ale Visternicenilor sau al Băcioiului. Venind dinspre Iași, străbați drumul lung și prăfuit al barierei Sculenilor. Iar dincolo de strada Viilor, găsești adevărate colțuri de rai, în livezile și viile apropiate, între care se ascund periferiile: Buicani, Schinoasa, Sfânta Vineri, sau Văile Pruncului și a Farmecilor, unde acum o sută de ani răsuna cântecul haiducesc al celui din urmă poet al codrilor, Tobultoc.

Un scrânciob modest, câteva fete și flăcăi, o orchestră din cele mai primitive, departe răsunând doar o tobă, și iată, o horă moldovenească îți prezintă aspectul de sărbătoare al mahalalei Chișinăului.

Chișinăul nostru există de peste cinci sute de ani, căci acum un semi-mileniu, doi Domnitori ai Țării Moldovei, conferind moșii întinse logofătului lor vornic, Vancea, au pomenit într'un hrisov, ca hotar, și Chișinăul pe Bâc. Distrus de Tătari și alți năvălitori barbari, se refăcea din când în când, iar din satele apropiate, actualele mahalale, se întorceau locuitorii, pe ruinele lor scumpe. De vreo sută treizeci de ani, Chișinăul n'a mai suferit devastări, și pentru un oraș tânăr, el a progresat mult.

În partea veche a orașului, străzi întortochiate și acoperite cu buruene, povestesc din vremurile Cavalerului Stamat și despre cele descrise de Costache Negruzzi.

„Eră curios — spune tânărul Negruzzi — a vedea cineva atunci capitala Basarabiei atât de deșartă și de tăcută, cât se făcuse de vie și zgomotoasă. Plină de oameni cari trăiau de azi pe mâine, cari nu știau dacă se vor întoarce la vetrele lor, acești oameni, mulțumiți că și-au scăpat zilele, se deprinseră cu ideea că n'or să mai găsească în urmă decât cenușă

și neavând ce face alta, hotărîră a amorți suferința prin vesela petrecere, care, cel puțin, îi făcea a uita nenorocirea. De aceea, nu vedeai decât plimbări, muzici, mese, intrigi amoroase...”

La 28 Aprilie 1918, boierimea basarabeană și-a organizat primul bal. În casele lui Toderașcu Crupenschi, într'o sală spațioasă, susținută de coloane înalte împodobite cu flori și ghirlande de verdeață, pentru prima oară coconițele din Chișinău dansau valsul și mazurca.

A venit totuși, la bal, și orchestra proprie a boerului Iordache Varfolomeu. Românilor le plăcea să-și aducă aminte de jocul lor național „mititica“. Artistele improvizate ale curții boerului cântau : „Te iubesc peste măsură“ și „Arde-mă, frige-mă, pe cărbune pune-mă“. În saloanele familiilor Stamati, Ralli, Mavrogheni, Millo și altele, se dansa. Răsunau cântecele pline de dor nestins ale romanticei Calipso, prietena poezilor Byron și Pușkin, descrisă de visătorul Negruzzi, și ale Roxanei Samurcaș, care cânta armonios : „Prin a amorului dulceață“.

Din Iași sosiră boierii Plaghino și Pantazoglu, aducând cu ei pe vestiții lăutari moldoveni, Barbu Lăutaru și Năstase ot Botoșani...

Boierul Varfolomeu avea o fiică, cunoscută prin frumusețea ei : Pulherița, „perla coconițelor“ din Chișinău. Pentru fata sa, boierul a clădit palatul cel mare, în care până nu de mult se afla Comandamentul Corpului III de armată. Timp de câteva decade, acest palat servea de locuință guvernatorilor Basarabiei, și ce viață, ce baluri au văzut sălile în stil „empire“ și colonada rotundă dela intrarea în palat.

„Balurile de pe atunci! Ce frumoase și bogate erau! povestește romancierul Dimitrie Moruzi. E o datorie sufletească să încerc a reinvia o lume care nu merită să fie dată uitării, așa precum a trăit, a simțit și a cugetat, cu metehnele și cusururile ei, dar și cu pornirile sale frumoase și mărețe, o lume pe care mulți n'ați apucat-o și pe care trebuie s'o judecați cu o evlavie fiiască“.

Acum opt decenii, palatul Varfolomeu era locuit de guvernatorul Fanthon de Verrayon, sau — după cum ziceau Moldovenii — „fântâna lui văru Ion“. Era un filo-român de origine franceză, căruia îi plăcea mult să recite următoarea poezie :

*„Spune, spune, Moldovanî,
Unde drumu la Focşanî,
La căsuţa mititică,
La nevestica frumoşică“...*

Mic la trup, cam slăbuţ, cu favorite scurte şi cărunte, mai era şi soţul unei distinse doamne, fata vistierului Constantin Filipescu din ţara românească, de nu chiar „nevestica frumoşică“ dela căsuţa mititică din Focşani. Apoi, mai avea două fiice, încât apăreau: demoazele înainte şi d. general dând braţul soţiei, care-l întrecea cu un cap, mulţi îşi aminteau de familia Balandar, din opereta contemporană a contelui de Morny: „Monsieur Chauffleury restera chez lui“.

La plecare, la balul organizat de nobilime în onoarea lui, acest guvernator a ținut să-şi manifeste dragostea-i românească față de boierimea basarabeană. Veselia tâşnea ca dintr'un izvor, când deodată, în mijlocul unui cadril, orchestra încetă brusc să cânte, ca să facă loc... sunetelor unei hore, unei străvechi hore moldoveneşti. Ele parcă treziră din adormire lumea uimită. Şi multă vreme, chiar şi bătrânii cei mai în vârstă, cu lacrimi în ochi, jucau hora strămoşească...

*Sunt greu bătrânii de pornit
Dar de-î porneşti, sunt greu de oprit !*

Trecut-au anii, dar de acel bal, acea horă a lui „fântâna lui văru Ion“, basarabenii îşi mai aduc aminte cu multă duiosie.

La Balş, Catargi, Cantacuzino, Donici, Cristi, Russo, Râşcanu şi alţii, petrecerile se țineau lanţ. Valsul, cotillonul, polca, mazurca, cadrilul, — iată dansurile preferate ale Chişinăului de odinioară.

E greu de uitat balurile dela Ziloti, unde dansurile le inaugurau, în sunetele polonezului lui Oginski, fetiţele stăpânei, în rochiţe roz şi cu coroniţe verzi pe cap. Galant, le veneau în ajutor respectabilii în peruci, Aristide Sinescu şi Scarlat Pruncu. Mihail Stamati, deşi cam şchiop de pe urma unei conspiraţii tinereşti, dirija balul, dansa cu foc mazurca şi roslea — la masă — discursuri.

Dar mai ales iarnă, în preajma Postului Mare, Chişinăul petrecea. Ultimul bal era în ajunul Postului. Se termina la

miezul nopții, căci Vlădica era cam aspru în această privință și nu admitea abateri.

O pereche înaintează în contradans. E Aristide Sinescu și Maria Ziloti. La un bal, la Roma, această frumoasă cocoană a cucerit întreaga societate italiană, apărând într'un costum care-i dădea un farmec de creatură a marelui Boticelli. Și cum Aristide al nostru era un urmaș al Romanilor, s'a îndrăgostit și el de Maria... lui Boticelli.

Peste câteva clipe balul se termină: ceasul în sufragerie arată miezul nopții. Boierul, în farmecul dansului, uită de post, și peste câteva momente declară fericit:

— „Mai dansăm două ceasuri!... Ceasul arată ora zece“...

— „Sunteți Iisus Navin!“ — exclamă surâzând cocoana, aducându-și aminte de profetul care a oprit soarele.

Sinescu însă, nu prea cunoaște Biblia. Intrigat de comparație, el fuge la prietenul său, Alexandru Ralli:

— „Sandule, cine-i Iisus Navin“? — întreabă el.

— „Hm! Un jidan bătrân!“ — răspunde acesta, ca să scape mai iute.

Ceasul arată... unu. Cine l-ar fi mișcat? Sinescu a plecat mâhnit și nu mai vizita casa lui Ziloti.

„Jidan bătrân!“ — iată, așa dar, răsplata pentru dragostea sa. Rău e când nu citești Biblia!...

Dar viața înainta... S'a dus epoca crinolinelor... Au crescut copii Mariei... lui Boticelli.

Printre ei, faimosul Sașa Ziloti, ofițer de husari. Din cauza lui, la o serată, toate fetele s'au certat între ele, deoarece Sașa le-a cerut tuturor mâna și a fost acceptat de toate, ca logodnic. Altă dată, Ziloti a vizitat pe tinerile cōcoane, care își scriau pe cărțile lor de vizită: „născută prințesa X“, sau „Y“. Sașa sosea într'o caretă, iar în dosul său vreo zece-douăzeci de birjari, fiecare ducând în trăsură câte o cutie cu bonboane. O carte de vizită era alăturată:

„Alexandre de Ziloti,
„né Dimanche“.

Un alt ofițer al aceluiași regiment de husari din Chișinău, era prințul Haimé de Bourbon, urmașul lui Don Carlos și pretendent la tronul Spaniei. Acest viitor duce al Madridului, de-

cedat acum vreo zece ani, singuratec, la Paris, a asistat la multe petreceri în primitoarea casă a lui Gavril Catacazi.

Familia boierilor basarabeni, Cheșcu, a dat Serbiei o Regină, pe Natalia Obrenovici.

Intr'o frumoasă casă a Chișinăului de altădată, locuia mătușa Reginei, Victoria Cheșcu, o tânără tot așa de fermecătoare, cu o voce plăcută și un suflet artistic. La Viena, Victoria a fost admirată de Arhiducele Ferdinand, viitorul Impărat Maximilian al Mexicului. Dar taina tinerei perechi a fost descoperită, și mândrul mareșal al boierimii, Ion Cheșcu, văzând imposibilitatea unei asemenea căsătorii, n'a găsit nimic mai bun decât să se întoarcă la conacul său basarabean, din Bujor. Tânăra a fost măritată silit, cu un prieten ala fratelui său, Alexandru Inglezi, dar neputând suporta decepția, ea a murit în curând.

La Chișinău, în casele Cheșcu, răsuna vocea delicatei fete, cântând „La paloma“. Iar în sălbătăcia Mexicului, în ceasul tragicului său sfârșit, Impăratul Maximilian a ținut să i se cânte aceeași romanță...

Regina Natalia venea și ea în Basarabia părinților ei. La Bujor, la Dănuțenii prințului Moruzi, la Sângerei — curtea lui Iorgu Calmuțchi, faimos vânător de pe vremuri, cu fiori de dragoste asculta tânăra Domniță pe lăutarii Lemiș și Iancu, executând cu multă însuflețire: „Doina“, „Copiliță“, „Doi ochi“ și „Să mor cu tine“.

— „Of! of! — s'auzea la balurile de odinioară, oftatul lui Conu Petrache Brăescu din Corbul. Zi mai tare, Lemiș. Să meargă la inimă!“

Și zicea Lemiș mai tare, căci boierul moldovean era darnic și cu cât mai la inimă îi mergea cântecul, cu atât mai larg i-se deschidea punga...

În sala în stil Louis-Philippe a Sofiei Catargi, ca și în alte case mari, se organizau serate intime muzicale. Ion și Nicolae Catargi, feciorii stăpânii, aveau fermecătoare voci de bariton. Nicolae și-a cultivat talentul în Italia. Dar la Chișinău, el n'a cântat decât la spectacole de binefacere, împreună cu verișoara sa, Ana Crupenschi.

În largul salonului Catargi, Nicolae Stamatii recita versurile tatălui său și cele ale poetului Vasile Alecsandri. A avea un

mare talent declamator și artistic, pe care l-a manifestat numai la Berlin. Era membru al Societății Filarmonice din Iași, de unde aducea ultimele noutăți ale literaturii românești. Iar după acest divertisment literar, venea cel artistic : Nicolae Catargi cânta romanțele la modă, ale lui Tosti : „Ideale“ și „Vivere e morire“.

Seara, boierii basarabeni, venind la Chișinău, se întruneau la Clubul Nobilimii, actualul Jockey-Club. Acest club își găsește obârșia în Cazinoul Verde din epoca Cavalerului Stamatii, care venea, împreună cu prietenii, să asculte aici cântecul Marionilei : „Șalul Negru“, redat în poezie de Pușkin și Negruzi. La 1835, s'a înființat un Club Englezesc, din care făcea parte întreaga elită a Basarabiei, în frunte cu mareșalii ei : Cantacuzino, Crupenschi, Leonard, și moșierii Donici, Cazimir, Cristi, Cotruță, Hasnaș, Botezatu, Glavce, Șciucă, Gavencu, Namesnicu, Razu și alții.

Clubul Nobilimii, fondat vreo treizeci de ani mai târziu, teatrul Grossmann, opera italiană, hotelul „Petersburg“ din strada de Aur sau Haralambie, cofetăria Menicov — erau locurile de întrunire ale elitei. În sălile clubului puteai să întâlnești pe locotenentul Timuș, veteran din războiul Crimeii, pe bătrânii Bossie-Codreanu și Cervinschi, cari veneau mai mult la alegerile nobilimii, când se întrunea întreaga provincie, apărând și chipurile lor ciudate, parcă scoase din paginile unor albume catifelate de altădată. Gulere înalte, scobite, cravate mari și fracuri cu tăietura modei de pe vremea tinereții lor, înfrumusețau aceste adunări. Pretutindenii se auzea vorba moldovenească, căci aici se întruneau stâlpii societății de altădată. Se vorbea acea limbă sfântă :

„Limba vechilor Cazanii,
 „Care-o plâng și care-o cântă
 „Pe la vetre țărani“.

Chișinăul menținea o vrednică tradiție culturală. Actualul Jockey-Club, în frumoasa-i activitate, a avut ca predecesor un Comitet de alergări din 1834. Încă pe vremuri se distingeau la alergări, trăpașii pur sânge „Turturica“ din hergheliile lui Mehliu, „Actorul“ și „Ahiles“ ai fraților Suruceanu, și „Album“ al lui Donică-Iordăchescu. Seara la „Pavilionul“ clubului se în-

truneau la sfat moșierii basarabeni, ascultând acum patruzeci de ani, orchestra românească a lui Ionică Vasiliu, sau opereta Norei Marinescu. Venea pentru concerte, la Chișinău, corul ieșan al lui Gavril Muzicescu.

Moșierii Teodosiu și Dicescu invitau la ei pe Barbu Lăutaru din Iași, Societatea Moldovenească, întemeiată de ei, arătând un interes deosebit folklorului românesc. S'a organizat o trupă teatrală condusă de Gheorghe Madan, participând tinerii Dicescu, Suruceanu, Hâncu, Sârbu, Anghel și alții.

În sala Clubului Nobilimii apăreau artiștii basarabeni ajuși la un renume mondial: primadona operilor wagneriene, Valentina Cuza, violonistul Mihail Sicard, urmașul moșierilor din Vadul-lui-Vodă, pianistul Alexanru Ziloti, artistul Davádov, renumitul bas Alexandru Antonovschi, cântăreța Lidia Lipovsca...

De ani de zile, în „Pavilion“, se cânta „Știi tu“, romanța favorită a basarabenilor deacum câteva decenii, reluată după Unire, când o asculta cenaclul scriitorilor în frunte cu neuitatul Leon Donici.

Figuri romantice ca ale unui autentic boem literar, ca Leon Donici, sau Cincinat Pavelescu, le găseai la „Pavilion“, într'un cerc intim de prieteni scriitori și artiști.

Nu departe, casa familiei Sinadino, acea casă pe care a descris-o romancierul Moruzi, ca aparținând lui Dumitrache Russo, era un ultim refugiu al vieții de salon. Umbrele ciudate ale acestor încăperi au impresionat pe numeroși scriitori. Încă nu demult, Paul Lahovari a dedicat stăpânei casei, pagini de roman. Aici a scris Cincinat Pavelescu, „causeur“ neîntrecut, vesel animator al societății, aruncând săgețile spirituale ale epigramelor. Aici a răsunit romanța sa: „Îți mai aduci aminte doamnă“.

Puține din aceste case vechi ale Chișinăului nostru s'au păstrat. Furia nebună a bolșevicilor a distrus cu dinamita și focul palatele boierilor Varfolomeu și Catargi, casele Balș, Ziloti, Crupenschi, Catacazi... În fața barbarilor, s'au risipit venențiile palide ale trecutului...

O doină jalnică a răsunit. Plângea Chișinăul sub jugul bolșevic. Feciorii pământului erau duși departe... peste Nistrul hotarnic. Dar, poetul-profet, Alecu Mateevici, a scris :

*„Eu cânt, căci văd necazul frânt
Ș'aud plugari în zor cântând
Nu doine de amar, de dor, —
Inviorarea țării lor...
Și glasul vieții ascultând,
Venirea zorilor eu cânt“.*

Bolșevicii au venit — Dumnezeu a dat un cutremur. Un semn, cu o săptămână înainte de izbucnirea războiului eliberator, a prezis înapoierea românilor. Într'o noapte senină, în jurul lunii s'a văzut o lumină — tricolorul românesc...

Chișinăul astăzi renaște! Un oraș cu tradiții vechi nu poate să dispară, și viitorul său va pecetlui o permanență românească și o soartă fericită a modestului — în trecut — târgușor, Chișinăul pe Bâc, amintit în leatul 1436 dela nașterea ui Hristos, în hrisovul Domnitorilor Moldoveni, Ilie și Ștefan...

G. BEZVICONI
